

Aandacht voor vaderschap in de gevangenis

Evaluatie van de Exodus-workshop Vrij Verantwoord Vaderschap*

Joni Reef, Naomi Ormskerk & Lisa van Es

Inleiding

Jaarlijks komen meer dan 35.000 mannen binnen in Nederlandse penitentiaire inrichtingen. Ongeveer de helft is vader.¹ Detentie maakt toegewijd vaderschap onmogelijk. Dit heeft negatieve gevolgen voor vaders zelf, maar ook voor kinderen en op lange termijn voor de Nederlandse samenleving.² In november 2017 vroeg de Nationale kinderombudsvrouw voor het eerst aandacht voor de situatie van kinderen van gedetineerde ouders. Zij startte een project waaruit naar voren kwam dat kinderen van gedetineerden in Nederland te weinig gezien en gehoord worden en meer informatie, zorg en ondersteuning moeten krijgen.³ Internationaal is er steeds meer gerichte aandacht voor vaders in detentie en worden de voordelen van betrokken vaderschap onderzocht.⁴ In Nederland staan initiatieven rondom vaderschap in detentie nog in de kinderschoenen.

Een van de eerste Nederlandse initiatieven voor vaders kwam van vrijwilligersorganisatie Exodus.⁵ Zij biedt sinds 2014 de 8-weekse workshop 'Vrij Verantwoord Vaderschap' (VJV) aan in een aantal penitentiaire inrichtingen. In deze workshop werken gedetineerde vaders, begeleid door vrijwilligers, aan het herstel en de (weder)opbouw van de relatie met hun kinderen. In dit artikel reflecteren we op

* Dr. J. Reef is universitair docent Criminologie en research fellow bij de afdeling Criminologie aan de Universiteit van Leiden. N.R.S. Ormskerk MSc is onderzoeker criminologie bij het Instituut voor Criminologie in Leiden. Lisa van Es MSc is managementconsultant bij CapGemini.

- 1 *DJI in getal 2011-2015*, Den Haag: Ministerie van Justitie, DJI 2016; J. Reef, A.J.E. Dirkszager & P. Nieuwbeerta, 'Children's well-being prior to paternal incarceration', *European Journal of Parental Imprisonment* 2015, 2, 25-27.
- 2 B. Western, *Punishment and inequality in America*, New York: Russell Sage 2006; L. Glaze & L. Maruschak, 'Parents in prison and their minor children', *U.S. Department of Justice Bureau of Justice Statistics Special Report* 2008, p. 1-25; P.M. Gentry, 'Damage to family relationships as a collateral consequence of parental incarceration', *Fordham Urban Law Journal* 2003, 30, p. 1671-1684.
- 3 www.dekinderombudsman.nl/92/ouders-professionals/publicaties/kinderen-met-ouder-in-detentie-willen-betere-informatie-zorg-en-ondersteuning/?id=757.
- 4 J.M. Eddy, C.R. Martinez & B. Burraston, 'VI. A randomized controlled trial of a parent management training program for incarcerated parents: Proximal impacts', *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 2013, 3, p. 75-93; M. Purvis, 'Paternal Incarceration and Parenting Programs in Prison: A Review Paper', *Psychiatry, Psychology and Law* 2011, 1, p. 9-28.
- 5 Exodus Nederland biedt begeleiding en opvang aan gedetineerden in de laatste fase van hun straf, aan ex-gedetineerden en hun familieleden. Hierin is Exodus de grootste landelijke organisatie in Nederland. Naast een woonprogramma biedt Exodus o.a. ambulante begeleiding, een 'maatje', groepsactiviteiten tijdens detentie, dagbesteding, crisisopvang en financiële en schuldhulpverlening (www.exodus.nl).

de beleving van de vaders en de mentaliteitsverandering die de vaders rapporteerden na de workshop. We doen dit naar aanleiding van de eerste uitgebreide evaluatie van de workshop. Met het bespreken van de resultaten willen we inzicht bieden in kansen die er liggen op het gebied van vaderschap in detentie, namelijk hoe betrokken vaderschap zou kunnen bijdragen aan het verminderen van criminaliteit in Nederland.

Vaderschap in beperking

Hoewel vaders steeds vaker zorgrollen vervullen in het gezin en de samenleving verantwoordelijk vaderschap aanspoort,⁶ zien wij deze modernisering van het Nederlandse gezinsleven niet terug in het gevangeniswezen. Terwijl aandacht voor de band met kinderen bij gedetineerde moeders vanzelfsprekend is, is dit bij vaders vooralsnog niet zo. Dit komt niet per definitie voort uit onwil of desinteresse van de vaders, want veel vaders in detentie zijn gemotiveerd om een goede relatie met hun kinderen te onderhouden, ook als ze gedetineerd zijn.⁷ Onderzoek onder jonge vaders laat zelfs zien dat de noodgedwongen scheiding van hun kinderen juist meer doet verlangen naar betrokkenheid bij hun kinderen.⁸ Ander onderzoek toont dat vaders, in vergelijking met moeders, minder contact hebben met hun kinderen, maar meer ouderschapsstress ervaren.⁹ Gebrek aan aandacht voor vaderschap vormt dus een risicofactor voor het welzijn van gedetineerde vaders. Ouderschapsstress wordt geassocieerd met agressief en gewelddadig gedrag, maar ook met depressie in detentie.¹⁰ Hoewel vaders hun kinderen missen en sterke behoefte hebben aan contact of wederopbouw van de gezinsband, is de huidige mentaliteit op mannenafdelingen in de gevangenis 'hyper masculien' en wordt over kinderen en vadergevoelens nauwelijks openlijk gesproken.¹¹ Ook voor het welzijn binnen een gezin vormt detentie van vaders een risico. De scheiding van vader kan de kwaliteit van de sociale binding binnen het hele gezin verslechteren. Detentie van vader kan uiteenlopende negatieve effecten hebben op kinderen, onder andere traumatische stress, problemen op school, armoede, een negatief zelfbeeld, gedragsproblemen, depressie, angst, verslaving, schaamte en stigmatisering.¹² In een meta-analyse van veertig studies over kinderen van

- 6 N.J. Cabrera e.a., 'Fatherhood in the Twenty-First Century', *Child Development* 2000, 1, p. 127-136.
- 7 C. Lee e.a., 'Incarcerated fathers and parenting: Importance of the relationship with their children', *Social Work in Public Health* 2012, 1-2, p. 165-186.
- 8 A.M. Nurse, *Fatherhood arrested: parenting from within the Juvenile Justice System*, Nashville: Vanderbilt University Press 2002.
- 9 Glaze & Maruschak 2008, p. 1-25.
- 10 A.B. Loper e.a., 'Parenting Stress, Alliance, Child Contact, and Adjustment of Imprisoned Mothers and Fathers', *Journal of Offender Rehabilitation* 2009, 6, p. 483-503; K. Turney, C. Wildeman & J. Schnittker, 'As fathers and felons: Explaining the effects of current and recent incarceration on major depression', *Journal of Health and Social Behavior* 2012, 53, p. 465-481.
- 11 S.L. Brodsky, 'Living in Prison - the Ecology of Survival', *Contemporary Psychology* 1995, 6, p. 551-552.
- 12 L. Pagini e.a. 'The impact of family transition on the development of delinquency in adolescent boys: A 9-year longitudinal study', *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 1998, 39, p. 489-499.

ouders in detentie werd aangetoond dat deze kinderen ook meer kans hebben om delinquent en antisociaal gedrag te vertonen.¹³ Verschillende onderzoeken laten zien dat kinderen die detentie van een ouder meemaakten, twee keer zo vaak voor een misdrijf worden veroordeeld als kinderen die geen detentie van een ouder meemaakten. Bovendien laat ander onderzoek naar kinderen van een (ex-)gedetineerde ouder zien dat zij een grotere kans hebben om zelf gedetineerd te raken. Men spreekt in dat geval van 'tweede generatie gevangenen'.¹⁴

Vaderschap als beschermende factor voor recidive

In het Nederlandse strafrecht wordt steeds vaker gebruikgemaakt van risicotaxatie. Dit wordt bijvoorbeeld ingezet om recidiverisico te bepalen. Bij dit type onderzoek worden risico- en beschermende factoren van personen in kaart gebracht, om hen vervolgens te categoriseren op een continuüm van risico.¹⁵ Binnen deze factoren wordt onderscheid gemaakt tussen statische en dynamische factoren. Dynamische factoren spelen in het hier en nu en zijn in principe 'behandelbaar'. Deze factoren zijn gerelateerd aan recidive, maar zijn veranderbaar. Statische factoren zijn dit niet. Deze bestaan bijvoorbeeld uit delictsgeschiedenis of leeftijd.¹⁶ Naast het onderscheid tussen statische en dynamische factoren kan men een onderscheid maken tussen risicofactoren en beschermende factoren. Door de aanwezigheid van beschermende factoren neemt de invloed van de aanwezige risicofactoren bijna altijd af.¹⁷ De afgelopen jaren heeft het kabinet het terugdringen van recidive hoog op de agenda gehad, waarbij veel is ingezet op verbetering van de dynamische factoren. De recidivecijfers zijn gedaald.¹⁸ In de workshop richt men zich op *vaderschap* als dynamische factor. De workshopactiviteiten zijn primair gericht op vaders, het (her)vatten van gelukkig vaderschap in een heterogene groep gedetineerden,¹⁹ en wordt alleen intramuraal aangeboden. Dit is uniek in Nederland.

Betrokken vaderschap kan een veelomvattende beschermde factor vormen. Het kan zowel tijdens als na detentie en zowel voor vaders als voor het detentiekli-

- 13 J. Murray, D.P. Farrington & I. Sekol, 'Children's antisocial behavior, mental health, drug use, and educational performance after parental incarceration: A systematic review and meta-analysis', *Psychological Bulletin* 2012, 138, p. 175-210.
- 14 C.M. Novero, A. Booker Loper & J.I. Warren, 'Second-generation prisoners: Adjustment patterns for inmates with a history of parental incarceration', *Criminal Justice and Behavior* 2011, 38, p. 761-778.
- 15 B. Wartna, N. Tollenaar & S. Bogaerts, 'Inschatting van het recidivegevaar van verdachten van een misdrijf', *Tijdschrift voor Criminologie* 2009, 3, p. 277-292.
- 16 A.E. Kazdin e.a., 'Contributions of risk factor research to developmental psychopathology', *Clinical Psychology Review* 1997, 17, p. 375-406; P.J. Mrazek & R.J. Haggerty, *Reducing Risks for Mental Disorders: Frontiers for Preventative Intervention Research*, Washington, DC: National Academy Press 1994; L. Markson e.a., 'Male prisoners' family relationships and resilience in resettlement', *Criminology & Criminal Justice* 2015, 4, p. 423-441.
- 17 M. Rutter, 'Psychosocial resilience and protective mechanisms', *American Journal of Orthopsychiatry* 1987, 3, p. 316-331.
- 18 WODC-recidivemonitor, 2016, te raadplegen op <https://wodc-repris.nl/Repris.html>.
- 19 Het erkende justitiële programma 'Caring Dads' richt zich specifiek op vaders die partnergeweld en/of kindermishandeling pleegden. Het richt zich ook op hun rol en verantwoordelijkheid als vader.

maat en voor gezinnen thuis problemen voorkómen. Allereerst kan positief contact met het gezin bijdragen aan het welzijn *tijdens* de detentieperiode, voor vaders en gezinnen. Betrokkenheid van de vader kan voorkomen dat zijn kinderen thuis probleemgedrag gaan vertonen.²⁰ Daarnaast wijst onderzoek uit dat het hebben van een gezin de kans verkleint dat een vader met een crimineel verleden recidiveert. Ook kan de investering in de relatie met het gezin *tijdens* detentie zorgen voor het behoud of de opbouw van een solide sociaal vangnet *na* detentie.²¹ Betrokken blijven vanuit detentie is niet eenvoudig. Uit eerder onderzoek blijkt dat detentie zorgt voor verandering in prioriteiten van de gedetineerde. Het overleven in de gevangenis raakt op de voorgrond en het gezin thuis verdwijnt naar de achtergrond.²² Vaders hebben de neiging om zichzelf op de achtergrond te plaatsen en verruilen bij binnenkomst in de gevangenis hun vader-identiteit voor de identiteit van gedetineerde.²³ Maar uit internationaal onderzoek onder vaders in gevangenis wisten we ook dat bewustwording van de beschermende factoren van het vaderschap bijdraagt aan betrokkenheid bij het gezin.²⁴ Een van de doelen van de workshop is bewustwording van de beschermende functie die een vader vanuit detentie kan hebben. In de evaluatie is uitgebreid stilgestaan bij de bewustwording zoals die op zes verschillende domeinen nagestreefd wordt in de Vrij Verantwoord Vaderschap-workshop.

Het ontwikkelen van een succesvolle interventie voor gedetineerden is een ontzaglijke klus. Als het gaat om de effectiviteit van detentieprogramma's weten we uit onderzoek dat het grootste obstakel zit in het gebrek aan motivatie van gedetineerden tijdens trainingen in een gedwongen kader. Gedetineerden beleven de trainingen als verplichting en hebben marginale affiniteit met de aangeboden thema's. Dit kan de beoogde motivatie tot gedragsverbetering sterk ondermijnen.²⁵ Vanuit het buitenland vernemen we echter dat het thema vaderschap allesbehalve weezin lijkt op te roepen onder gedetineerde mannen. Sterker nog, het vaderschap kan een unieke drijfveer vormen om te stoppen met crimi-

- 20 A. McMunn e.a., 'Fathers' involvement: Correlates and consequences for child socioemotional behavior in the United Kingdom', *Journal of Family Issues* 2015, 8, p. 1109-1131.
- 21 M.B. Pierce, 'Male inmate perceptions of the visitations experience: suggestions on how prisons can promote inmate-family relationships', *The Prison Journal* 2015, 3, p. 370-396; S. de Goede, A. Blokland & P. Nieuwbeerta, 'Het effect van het krijgen van een eerste kind op de ontwikkeling van crimineel gedrag', *Tijdschrift voor Criminologie* 2011, 1, p. 3-22; Markson e.a. 2015 p. 423-441.
- 22 T.J. Nelson, 'Low-income fathers', *Annual Review of Sociology* 2004, 30, p. 427-451.
- 23 R. Paternoster & S. Bushway, 'Desistance and the feared self: Toward an identity theory of criminal desistance', *Journal of Criminal Law and Criminology* 2009, 99, p. 1103-1156; Purvis 2011, p. 9-28; J. Doekhie, A.J.E. Dirkzwager & P. Nieuwbeerta, 'Early attempts at desistance from crime: Prisoners' prerelease expectations and their postrelease criminal behavior', *Journal of Offender Rehabilitation* 2017, 7, p. 473-493.
- 24 Purvis 2011, p. 9-28; C.F. Hairston, 'Focus on children with incarcerated parents. An Overview of the Research Literature', 2007, te raadplegen via www.f2f.ca.gov/res/pdf/FocusOnChildrenWith.pdf.
- 25 A. Bosma e.a., 'Prison-based rehabilitation: Predictors of offender treatment participation and treatment completion', *Crime & Delinquency* 2016, 8, p. 1095-1120.

Joni Reef, Naomi Ormskerk & Lisa van Es

neel gedrag.²⁶ Om inzicht te krijgen in de slagingskansen van vaderschapstrainingen in Nederlandse gevangenissen reflecteren we in dit artikel op de beleving van de workshop.

De workshop

De Nederlandse workshop van Exodus is geïnspireerd op buitenlandse workshops. Om vaders in detentie te helpen bij het opbouwen, verbeteren en in stand houden van een goede relatie met hun kind(eren), zijn er vanuit de Verenigde Staten en Groot-Brittannië verschillende interventies ontstaan, zoals *Parenting Inside Out*, *Inside Out Dad* en *Fathers Inside*.²⁷ Onderzoek laat zien dat vaders die meededen aan *Parenting Inside Out* minder recidiveerden, meer betrokken raakten bij hun gezin en minder middelenmisbruik vertoonden.²³ Exodus biedt Vrij Verantwoord Vaderschap (hierna: VVV) sinds december 2014 in de huidige vorm aan (voor die tijd zijn er pilotversies van de workshop gegeven). In dit artikel bespreken we de beleving en mentaliteitsveranderingen die door de deelnemende vaders werden gerapporteerd in de evaluatie. Dit reflectieve artikel heeft als doel om de relevantie van betrokken vaderschap bij het terugdringen van recidive in Nederland onder de aandacht te brengen.

Procedure workshop

De workshop bestaat uit acht bijeenkomsten en wordt wekelijks door vrijwilligers van Exodus in verschillende penitentiaire inrichtingen (p.i.'s) gegeven. Voordat de vrijwilligers de workshop geven, worden zij getraind. De vrijwilligers zijn bij voorkeur een mannelijke en een vrouwelijke vrijwilliger die zelf ook kinderen hebben, zodat de gedetineerde vaders zich beter met de workshopleider kunnen identificeren. Medewerkers, vrijwilligers en de geestelijke verzorging binnen de p.i.'s worden systematisch voorgelicht en geïnformeerd over het onderzoek en de workshop. In totaal (van december 2014 tot en met december 2017) hebben 252 gedetineerde vaders in veertien verschillende p.i.'s de VVV-workshop gevolgd. Hierbij waren 70 vrijwilligers betrokken die de workshop gaven.

De doelgroep bestaat uit vaders in detentie die aan de volgende eisen voldoen: de gedetineerde is (1) vader van één of meer kinderen tot en met 18 jaar (aanstaande vaders vallen hier niet onder), (2) over maximaal achttien maanden vrij (dit is meer een richtlijn dan een eis, omdat in de praktijk blijkt dat er anders soms te weinig aanmeldingen zijn), en (3) niet veroordeeld voor een zedendelict. Het laatste criterium vindt zijn oorsprong in de problematische positie die zedendelinquenten hebben in de gevangenis. Het delict is bijna altijd bekend en zedendelin-

26 M. Herman-Stahl, M. Kan & T. McKay, *Incarceration and the family: A review of research and promising approaches for serving fathers and families*, Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services 2008.

27 Eddy, Martinez & Burraston (2013, p. 75-93; S. Block e.a., 'A mixed method assessment of a parenting program for incarcerated fathers', *Journal of Correctional Education* 2014, 65, p. 50-67; C. Osborne e.a., *Making good on fatherhood: A review of the fatherhood research*, University of Texas and Austin 2016.

quenten worden vaak sociaal buitengesloten. Het onderwerp ligt te gevoelig onder medegedetineerden om een vertrouwensband te kunnen realiseren in een bijeenkomst.

Het wervingsproces van de vaders verschilt per p.i. Op sommige locaties gaan vrijwilligers zelf naar de vaders met de vraag of zij willen werken aan de relatie met hun kind(eren). In andere p.i.'s werden de vaders geworven via het re-integratiecentrum. Per workshopronde kunnen maximaal tien vaders deelnemen. Dit maximum is gesteld opdat de workshopleiders de vaders voldoende aandacht en begeleiding kunnen geven.

Voorafgaand aan de workshop worden met de gedetineerden regels besproken waarmee ze moeten instemmen, zoals geheimhouding van de besproken onderwerpen en deelname aan iedere bijeenkomst. De vaders krijgen een werkmap met informatie en werkbladen. Vaste onderdelen van de bijeenkomsten zijn (1) een terugblik op de bijeenkomst van de voorgaande week, (2) een groepsoefening om los te komen van de gevangenis sfeer, en (3) werken in subgroepen. In deze subgroepen worden werkbladen besproken, oefeningen gedaan of thema's besproken. Elke bijeenkomst heeft een ander subdoel ten behoeve van verbetering of behoud van de vader-kindrelatie. Elk doel wordt nagestreefd met andere passende inhoudelijke activiteiten (zie tabel 1).

Tabel 1 Overzicht van het programma van de VVV-workshop

Week	Bewustwordingsgebied	Activiteit tijdens workshop
1	Introductie en kennismaking	Eigen situatie bespreken (aantal kinderen, geslacht en leeftijd van de kinderen, enz.), mind-map en collage toekomstperspectief maken.
2	Gevolgen van detentie	Casusbespreking en spiegeling eigen situatie en emotionele effecten a.d.h.v. videomateriaal.
3	Communicatiestijlen	Bewustwording van verschillende vormen en manieren van communiceren a.d.h.v. video-materiaal, presentatie vrijwilliger en huiswerkopdracht (brief schrijven aan kind).
4	Belang van relatie met moeder	Behandelen belang co-ouderschap door bespreken schrijfoopdracht, presentatie over terugkeer, belang band met moeder, praktische vaardigheden omgang, spelenderwijs verwachtingen over terugkeer managen. Opdracht: opvoedingsgesprek met moeder plannen.
5	Intergenerationele overdracht van pro-bleemgedrag	Behandelen voorbeeldfunctie vaders. Nabespreken opvoedingsgesprek moeder, presentatie intergenerationele overdracht a.d.h.v. casus bewustwording van verantwoordelijkheden creëren.
6	Opvoedingsstijlen	Bespreken opvoedingsstijlen en analyse eigen stijl. Opdracht: gewenste opvoeding na detentie en hypothetische opvoedingsituaties.
7	Sociaal netwerk gezin	In kaart brengen steunfiguren van gezin en kinderen, gastlezing ex-gedeteneerde over vaderschap en gezin.
8	Eindevaluatie	Evaluatie en samenvatting thema's, bespreking kwaliteiten van vaders.

E.E. Maccoby & J.A. Martin, 'Socialization in the context of the family: Parent-child interaction', in: M.E. Hetherington & P.H. Mussen (red.), *Handbook of Child Psychology*, New York: Wiley 1983.

Resultaten van de evaluatie

Om inzicht te krijgen in de mogelijke effecten die de workshop heeft op vaders hebben we vaders gevraagd naar hun ervaringen. De evaluatie vond plaats in de eerste zes maanden van 2017 in zeven p.i.'s, verspreid over Nederland. Zowel kwalitatieve als kwantitatieve data werden verzameld op twee meetmomenten (voor- en nameting). De metingen werden uitgevoerd door een onderzoeker van de Universiteit Leiden. Het interview werd afgenomen aan de hand van een vooraf opgestelde topiclijst. De nameting vond direct na de workshop plaats. Met als doel verandering in kaart te brengen werden gelijke onderwerpen behandeld in de voor- en nameting.

In totaal hebben 23 unieke vaders deelgenomen en zijn er 42 interviews afgenomen en 31 vragenlijsten ingevuld. Alle deelnemende vaders hebben vijf of meer bijeenkomsten bijgewoond. Dertien vaders gaven aan dat ze bij alle acht workshopbijeenkomsten aanwezig zijn geweest. De respons op de voormeting was 27 (interview $n = 23$; vragenlijsten $n = 18$) en de respons op de nameting was 21 (interview $n = 19$; vragenlijsten $n = 13$). Hierbij moet worden vermeld dat er geen eenduidige conclusies over deze cijfers kunnen worden getrokken; door overplaatsingen en andere verplichtingen binnen de p.i. heeft er veel uitval van respondenten plaatsgevonden. Toch zijn de data interessant om te publiceren. Vaders hebben openhartig gerapporteerd over hun beleving en nieuwe inzichten. Deze resultaten kunnen gebruikt worden voor de verbetering van bestaande en het ontwikkelen van nieuwe initiatieven voor vaders en vaderschap in detentie.

De gemiddelde leeftijd van de deelnemende vaders was 38 jaar (minimaal 25 jaar, maximaal 65 jaar). De vaders hadden gemiddeld twee kinderen (range 1-6 kinderen), met een gemiddelde leeftijd van 10 jaar (range 0-26 jaar). De vaders hebben gemiddeld met één partner kinderen. Voor hun detentie hadden de meeste vaders een huurwoning (12 vaders). Drie vaders woonden voor hun detentie alleen, 3 met alleen hun partner, 7 vaders woonden alleen met hun kind(eren), 4 met partner en kinderen en 4 vaders woonden bij hun ouders (met of zonder kind(eren)) of bij anderen. Qua opleidingsniveau hebben de meeste vaders een mbo-diploma. Wat betreft de werksituatie voor detentie gaven de meeste vaders aan een eigen bedrijf te hebben of werkloos te zijn geweest in de tijd voor hun detentie.

Beleving van vaders

Uit exploratieve analyses van de interviews en surveyvragen uit de nameting kunnen we de volgende bevindingen rapporteren over de beleving van de workshop. De vaders rapporteren dat zij de workshop over het algemeen als positief hebben ervaren. Zij vonden dat de workshop voor hen een veilige plek bood, waar meningen en gevoelens over hun kinderen en de gezinssituatie konden worden geuit. De deelnemende vaders rapporteerden dat zij zich openstelden voor elkaar, dat er een gezellige sfeer heerste in de workshops en dat zij de discussies met de andere vaders en workshopleiders interessant vonden. Ze gaven aan dat ze het leerzaam vonden om meer te weten te komen over de gezinssituatie van medege-detineerden en over hoe andere vaders bepaalde dingen aanpakten. Het feit dat zij hun cel konden verlaten, werd ook als erg prettig ervaren. Vier van de 19 vaders gaven

aan niet per se iets nieuws te hebben geleerd tijdens de workshop, wel vonden zij de deelname een positieve toevoeging tijdens hun detentie. In lijn met eerder onderzoek rapporteerden de vaders dat er op de afdelingen nauwelijks open over vaderschap en kinderen gepraat wordt.

Bewustwording door workshop

Ter evaluatie van de workshop werd ten tweede onderzocht in hoeverre de workshop leidde tot nieuwe inzichten bij vaders. We bespreken zelfgerapporteerde inzichten binnen zes bewustwordingsgebieden: gevolgen van detentie, communicatiestijlen, belang van relatie met moeder, intergenerationele overdracht van probleemgedrag, opvoedingsstijlen, en sociaal netwerk van het gezin.

Ten eerste, als we kijken in hoeverre er meer besef ontwikkeld is van de *gevolgen van detentie*, rapporteerden deelnemende vaders over het algemeen wel ideeën te hebben over de gevolgen van detentie voor hun kinderen. Vaders van oudere kinderen zijn beter op de hoogte van de concrete effecten op hun kinderen. Zij rapporteren over het gemis en het verdriet van hun kinderen en moeilijkheden op school, bijvoorbeeld doordat ze gepest worden of doordat hun schoolprestaties lijden onder het gemis van hun vader. Een klein aantal vaders zegt dat hun kinderen niet weten dat ze vastzitten.

Bij het tweede bewustwordingsgebied, *communicatie*, vonden we de grootste impact. Eén vader gaf bijvoorbeeld aan dat hij inzicht had gekregen in goede gespreksonderwerpen en interesses van zijn kind. Ook vertelden zij geleerd te hebben over het benaderen van hun kind en geschiktere gesprekstechnieken zoals vragen stellen. Twee vaders gaven aan dat ze beter of opener met de moeder communiceren sinds de workshop. Eén vader gaf aan dat hij dankzij de workshop beter kan accepteren dat de moeder van zijn kinderen soms beslissingen neemt zonder dat ze hem daarbij betreft. Een andere vader vertelde dat hij en de moeder van zijn kind elkaar beter begrijpen dankzij de brief die hij had geschreven als onderdeel van de workshop. Voor één vader heeft de opdracht waarbij een brief moest worden geschreven veel betekend; hij schreef een brief naar zijn 9-jarige dochter en die werd door haar positief ontvangen. Ze heeft de inhoud met haar moeder gedeeld en sindsdien hebben vader en moeder weer contact, voor het eerst in de vijf jaar dat de vader vastzit. Hoewel 15 vaders aangaven dat er niets veranderd was aan de frequentie en de inhoud van het contact dat ze hebben met de moeder van hun kinderen, rapporteerden zij toch concrete voorbeelden die anders doen vermoeden.

Ten derde, gekeken naar het *inzicht in het belang van de relatie met moeder*, rapporteren vaders de verwachting dat zij de moeder van hun kind vaker zullen zien na hun detentie. Ook lijkt de relatie met de moeder na de workshop iets verbeterd te zijn, al zijn er ook vaders die een stabiel slechte relatie houden.

Ten vierde, *bewustwording van intergenerationele overdracht* leek voor veel vaders een lastig punt. Het leek erop dat zij het moeilijk vonden om vragen die dit subdoel raakten te beantwoorden. Hierdoor kan er niet eenduidig worden gesteld of op dit gebied nieuwe inzichten zijn ontstaan. Wel noemden de vaders dat zij denken in het dagelijks leven een positief effect op hun kinderen te hebben, maar dat hun afwezigheid door de detentie een negatief effect op hun kinderen heeft.

Ten vijfde bleek in de evaluatie dat de vaders zich wat betreft het *sociaal netwerk van het gezin* realiseerden dat zij ondanks hun detentie nog steeds verantwoordelijk zijn voor hun kinderen. Opvallend is dat 7 vaders tijdens de voormeting expliciet noemden dat zij beperkt tot zeer beperkt waren in wat zij voor hun kinderen kunnen doen vanuit de p.i. Om hun verantwoordelijkheid jegens hun kind(eren) te tonen noemden de overige vaders mogelijkheden als zo veel mogelijk bellen, financieel ondersteunen, bezoek van kinderen ontvangen en deelnemen aan het Ouders, Kinderen en Detentieprogramma (OKD, een door Exodus georganiseerde dag waarop kinderen hun gedetineerde ouder in de gevangenis kunnen bezoeken in een kindvriendelijke ruimte, zoals een sporthal met spelletjes en frisdrank). In totaal gaven 12 vaders aan daadwerkelijk gebruik te maken van het OKD. Twee vaders gaven aan geen bezoek van hun kind(eren) te willen ontvangen. Het lijkt erop dat het merendeel van de ondervraagde vaders de verantwoordelijkheid voor hun kind(eren) willen dragen en ook niet ervan uitgaan dat zij niet meer verantwoordelijk zijn voor hun kind(eren) omdat zij in detentie zitten. Degenen die noemden beperkt te zijn in manieren om deze verantwoordelijkheid te laten zien, lijken dit ook vervelend te vinden.

Als laatste evalueerden we *inzichten in verschillende opvoedingsstijlen*. Ondanks dat er geen opvallende veranderingen gerapporteerd werden, lijkt het er wel op dat de vaders wat hebben opgestoken over opvoedvaardigheden. Voorafgaand aan de workshop rapporteerden sommige vaders dat zij nooit tegen hun kind(eren) zeiden dat zij van hen houden. Na de workshop gaf geen enkele vader aan nooit naar zijn kind(eren) te uiten dat hij van hen houdt. Vaders waren ook eerder bereid hun kind(eren) te helpen als zij een probleem hadden en legden ook eerder wat aan hun kind(eren) uit als zij iets niet snapten.

Conclusie

Wij bieden in dit artikel inzicht in kansen die er liggen op het gebied van vaderschap in detentie. We laten de lezer zien hoe aandacht voor vaderschap potentieel zou kunnen bijdragen aan het verminderen van criminaliteit in Nederland. Succesvolle interventies staan of vallen bij de motivatie van deelnemers en de interesse in het realiseren van het beoogde doel van de interventie, bijvoorbeeld het krijgen van een baan. Ondanks positieve berichten van initiatieven in buitenlandse gevangenissen weten we in Nederland nauwelijks iets van de beleving van het vaderschap of hebben we kennis van gedetineerde vaders op dit gebied. De resultaten van de evaluatie laten zien dat vaders gemotiveerd zijn tijdens een workshop over vaderschap, dat ze graag praten over het onderwerp, openstaan voor educatie en waardevolle inzichten opdoen die potentieel positief bijdragen aan betrokken vaderschap. En dan gaat het om betrokken vaderschap binnen de muren van de gevangenis, maar ook daarbuiten, waar het criminele leven weer op de loer zal liggen.

De vaders die deelnamen aan de evaluatie hebben de workshop bijna allemaal als positief ervaren. Zij waardeerden de kunde van de vrijwilligers, het uitwisselen van meningen en ervaringen met andere gedetineerde vaders, en het feit dat de

workshop voor hen een veilige omgeving biedt om openlijk te praten over hun kinderen en dat ze hierdoor steun aan elkaar hebben. Dit is een zeer veelbelovende uitkomst. Enerzijds toont het aan dat gedetineerden interesse hebben in het bezig zijn met vaderschap en dat in het huidige detentieklimaat tekortkomen, anderzijds dat ze zich proactief willen openstellen om verbetering van de gezinsband te realiseren. Een belangrijke kanttekening is dat het gaat om vaders die uitgenodigd zijn om vrijwillig deel te nemen aan de workshop. We kunnen de hoopvolle uitkomst dus niet extrapoleren naar de gehele populatie gedetineerde vaders in Nederland. Ook kunnen we niets zeggen over de beleving van een programma in een gedwongen kader. Dit neemt niet weg dat het voor een aanzienlijke groep gedetineerde vaders een positieve bijdrage zou kunnen leveren aan hun detentie. Bij de gerapporteerde nieuw verkregen inzichten van de vaders moeten wij uiteraard dezelfde kanttekeningen plaatsen. Toch dragen ook deze resultaten bij aan tot nu toe ontbrekend inzicht in de omstandigheden van gedetineerde vaders. De meeste vaders die hebben deelgenomen, hebben naar eigen zeggen van de workshop geleerd. Belangrijke leerpunten waren voornamelijk effectievere communicatie tussen vader en kind, wat de detentie van een ouder kan betekenen voor een kind en hoe andere gedetineerde vaders over bepaalde zaken denken en dingen aanpakken met betrekking tot bijvoorbeeld de opvoeding van hun kinderen. Over het algemeen genomen lijkt de workshop de vaders bewuster te maken van hun vaderschap en de verantwoordelijkheden die zij naar hun kind(eren) hebben. De resultaten van deze evaluatie geven aanleiding tot vervolgonderzoek naar de effecten van deze interventie. Vervolgonderzoek moet op grotere schaal en gecontroleerd worden uitgevoerd om betrouwbare effecten van de interventie te kunnen meten. Niet alleen kenmerken van deelnemers zijn interessant, bij voorkeur worden ook langetermijneffecten onderzocht, zoals verminderde recidive na vrijlating. Het uiteindelijke doel van interventies zoals de VVV-workshop is immers vermindering van recidive en het voorkomen van intergenerationele overdracht. De Universiteit Leiden is voornemens om dergelijk onderzoek uit te voeren. De toekomstblik in het gevangeniswezen moet hoe dan ook meer op vaderschap gericht worden. Het ontwikkelen en implementeren van een nationaal detentieprogramma met aandacht voor vaderschap kan op drie manieren bijdragen aan het welzijn in de burgersamenleving. Allereerst kan bewustwording van de gezinsrol die vaders hebben, zorgen voor interne motivatie om gedrag te verbeteren. Dit kan zich betrekken op interventietrouw tijdens detentie of op het stoppen met criminaliteit na detentie. Het stoppen met criminaliteit kan een positief effect hebben op risicofactoren als partnerrelatie en opvoedgedrag, en vermindert op die manier de kans op intergenerationele overdracht van criminaliteit. Ten tweede kunnen gezonde gezinsrelaties tijdens detentie een sociaal vangnet vormen voor na detentie en het risico op recidive verminderen.²⁸ Ten derde vormt betrokken vaderschap, los van betrokken moederschap, een unieke beschermende

28 Pierce 2015, p. 370-396; De Goede, Blokland & Nieuwbeerta 2011, p. 3-22; Markson e.a. 2015, p. 423-441.

factor als het gaat om gedragsproblemen bij kinderen.²⁹ Het is dus van groot belang om een bestaande vader-kindrelatie in stand te houden, of zelfs te verbeteren, in gespecialiseerde vaderschapsprogramma's in gevangenissen.

29 J. Aldous & G.M. Mulligan, 'Fathers' child care and children's behavior problems: A longitudinal study', *Journal of Family Issues* 2002, 5, p. 624-647.